BİTİNYA-PAFLAGONYA BÖLGELERİ MOZAİK KÜLLİYAT 2007 ÇALIŞMASI

Füsun TÜLEK*

Çalışmamızın öncelikli amacı Bitinya ve Paflagonya bölgelerine ait bilinen tüm mozaikleri, yayınlanmış olsun olmasın bir araya getirmek, derlemektir[1]. Bu çalışmada söz konusu bölgelerin antik dönemlere ait birer kültür varlığı olan mozaikleri sistemli olarak bir kayıt altında toplanacaktır. Böylelikle, mozaiklerin biçim-biçem incelemelerinin yanı sıra ikonografik değerlendirmeler, yeterli veriye ulaşıldığında yerel özelliklerin tespiti ve üretim merkezleri olup olmadığı da araştırılabilecektir.

"Bitinya-Paflagonya Mozaikleri Külliyatı" çalışmasında uygulanacak yöntem iki temel çalışmayı gerektirmektedir; kaynak araştırması ve belgeleme. Kaynak araştırmasının yapıldığı yerler, kütüphaneler, aynı zamanda belgeleme çalışmasının başladığı yerlerdir. Müze kurtarma kazıları veya sistematik kazılarda ortaya çıkarılmış mozaikler, kurumların ilgili yayınlarında rapor olarak yayınlanmaktadır. Mozaiklerin alanda in situ bırakıldığı veya müzeye sergilenmek üzere kaldırıldığı bilgisi bu rapor ve yayınlardan elde edilir ki, bu bilgi çalışmanın nerelerde yapılacağının belirlenmesi açısından önemlidir. Müzeye kaldırılan mozaikler sergilenmekte veya depolarda tutulmaktadır. Yerinde korumak üzere alanda bırakılanların üstü kapatılmış veya yerinde sergiye açılmış da olabilirler. Tüm bu bilgiler çalışmanın belgeleme kısmı için önemlidir. Kayıp veya yok olmuş mozaiklerin belgelemesi yayınlardan yapılacağı gibi müze arşivlerinde duyum ve buluntu esnasında yapılan resim, ölçüm ve tespitleri içeren dosyalardan da yapılabilir. Her koşulda belgeleme çalışması bu eserlerin buluntu yerlerinin bağlı olduğu müzelerde ve alanda sürdürülür.

Bu aşamada mozaik çalışması diğer eser çalışmalarından farklılık gösterir. Çoğunlukla diğer tüm eserler taşınabilir kültür varlığı olarak müzelere kaldırılırken bulunan mozaik eserlerin hepsi müzelere kaldırılmaz. Yerinde koruma amaçlı alanda bırakılmış mozaik eser sayısı çokçadır ve bunlar taşınmaz kültür varlığı konumundadır. Arkeologlar tarafından belgeleme ve kimi zaman yayını yapıldıktan sonra bile üstü kapatılarak alanda bırakılmış mozaikler bulunmaktadır. Bu nedenle mozaik, hem bir taşınmaz kültür varlığı hem de taşınabilir kültür varlığıdır. Bu uygulamalardan kaynaklanan

* Füsun TÜLEK, Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Umuttepe Yerleşkesi 41300 Kocaeli/TÜRKİYE

1 Çalışmaya izin veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne ve gerek sergide gerekse depolarda bulunan malzemeleri çalışmamız sırasında yardımcı oldukları için tüm ilgili müze müdürlükleri ve çalışanlarına teşekkür ederim.

mozaiğin ikili/dual yapısı mozaiğin doğası ile de perçinlenir. Mozaik, hem bir betimleme sanatıdır, panolar hâlinde sergilenen hem de bir mimari süsleme elemanıdır, kapladığı mimari öğenin yüzeyi ile bir bütünlük gösteren. Mozaik bir mimari süsleme elemanı olarak algılandığında, ait olduğu yapının vazgeçilmez öğeleri ile bütünlük gösterdiğinden her zaman her koşulda müzeye kaldırılmaz/kaldırılamaz. Son derece iyi ve sağlam durumda günümüze kalmış, gerek yapılış tekniği gerekse de işlevsel kompozisyonu ile üzerine nakşedildiği mimari öğe ile bir bütünlük içinde olan mozaikleri yerinde korumak, in situ bırakmak tercih edilir. Evrensel korumacılık anlayışı da eserlerin yapısal, coğrafî ve kültürel bütünlüğü içinde özgün ortamlarında tutulmalarını, in situ korunmalarını gerektirmektedir. Mozaikler koruma, yerinde sergileme veya teknik olanaksızlıklar nedeniyle çoğunlukla alanda bırakılmaktadır. Alanda bırakılan mozaiklerden etrafı bir koruma yapısı veya demir korunakla çevrilmiş olanlar bire müze birimi olarak algılanmaktadır. Müzelere kaldırılmış mozaiklerden konservasyonu yapılanların bir kaçı sergilemede, diğerleri ise müze depolarında bulunmaktadır. Mozaik eserlerin müzeler ve alan gibi iki ayrı ortamda bulunması bu eserlerin bilimsel çalışmalarının hem müze ve birimlerinde hem de alanlarda yapılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle mozaik külliyat çalışması idarî anlamda bir "müze" çalışması olduğu gibi aynı zamanda bir "alan" çalışmasıdır da. Ülkemizde, ilk mozaik külliyat çalışması 1999-2005 yılları arasında Doğu Akdeniz Bölgesi'nde gerçekleştirilmiş olup bir müze araştırması ve alan çalışması olarak yürütülmüştür.

"Bitinya-Paflagonya Bölgeleri Mozaik Külliyatı"nın kaynak çalışması devam etmektedir. Bu süreç içinde müzelerde de çalışmalar başlatılmıştır. Bölge müzelerinin bazılarında onarım çalışması yapılması ve bunun gibi nedenlerle henüz çalışılamamıştır, uygun koşullar sağlandığında bu müzelerde de çalışmalar gerçekleştirilecektir. Mozaik çalışmaları başlatılan müzelerden birkaçı Amasya, Bursa, Düzce, Kocaeli ve Sinop müzeleridir.

Amasya Müzesi Çalışması

Müzeye kaldırılmış ve depoda bulunan tek mozaik parçası fotoğraflanmış ve ölçüm çalışması yapılmıştır. Figürlü olan mozaik panoda bir av sahnesi canlandırılmaktadır: Bir avcı yayını germiş durumdadır, önde kaçan aslan başını çevirip geriye avcıya bakmaktadır. Eser, bir zemin mozaiğinin parçasıdır. 1.10x0.90 m. boyutunda olan eserin aslan figürü yönünde devam ettiği anlaşılmaktadır. Amasya ve çevresinde bulunmuş tek zemin mozaiği ve tek figürlü mozaik olmakla bölgenin antik kültür birikimine ilişkin bilgi vermesi açısından son derece değerlidir. Mozaikte kullanılan renkli taş malzeme bölge taş ocaklarından çıkarılmış olmasıyla yerel bir mozaik atölyesinin varlığına işaret etmektedir. Yerel bir mozaik atölyesi ürünü olabilecek eser, bu bağlamda niteliklidir. Eserin konservasyonunun yapılması

ve müze içinde sergilenmesi yerinde olacaktır. Amasya Müze Müdürlüğü bu konuda aynı görüştedir ve isteklidir[2].

Bursa Müzesi Çalışması

Bursa Müzesi'nde sergilenen mozaik eserlerden figürlü olan iki küçük pano hariç tümü geometrik bezemelidir. Söz konusu müzede iç mekânda sergilenen mozaiklerin ölçümü yapılmış, envanter defterlerinden bilgi-belge ve buluntu yeri incelemesi çalışmasından sonra, çalışmanın bir sonraki yıl derinleştirilmesine karar verilmiştir.

Düzce-Konuralp Müzesi

Düzce-Konuralp Müzesi'nde bulunan mozaik 1950'li yıllarda İstanbul Arkeoloji Müzeleri arkeologlarınca gerçekleştirilen bir kazıda açığa çıkarılmıştır[3]. Bu kazıda arkeologlar, Konuralp Beldesi'nde Roma Dönemine ait bir *villa urbana* yapısının iki odasında çalışmışlar ve oda zeminlerinin *opus tessellatum* tekniğinde mozaiklerle döşeli olduğunu tespit etmişlerdir. Kazı ekibince üstü toprakla kapatılarak koruma altına alınan zemin mozaiklerine, 1990'larda kazı alanı yakınında yapılan bir sulama kanalından su basması sonucu, Bolu Müzesi yetkililerince müdahale edilmek zorunda kalınmıştır. Mozaiklerin konsolidasyonu İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuarı Müdürlüğü uzmanlarınca yapılmıştır. Konservasyon ekibi ve müze yetkilileri eserlerin sanat değerinin yüksek ve ince işçilikli olmalarının yanı sıra sağlıklı *in situ* korunma koşullarının ortadan kalktığı görüşünden hareketle, eserlerin müzeye kaldırılıp kökten bir koruma müdahalesi yapıldıktan sonra müzede sergilenmesi gerektiği kararını vermişlerdir. Böylelikle dikdörtgen panolar hâlinde kesilen mozaikler plakalar hâlinde müze deposuna kaldırılmıştır[4].

İki ayrı odada bulunan mozaiklerin her biri geometrik bir bezemenin ortasına yerleştirilmiş iki ayrı figürlü panodan oluşmaktadır. A odasında bulunan figürlü panoda *Orfeus ve Hayvanlar* teması betimlenmiştir. Geometrik bezemelerin ortasına emblema şeklinde yerleştirilmiş 3x2.5 metre boyutlarında olan panonun ortasında yuvarlak bir madalyonun içinde Orfeus kanonik tiplemesiyle oturur vaziyette ve sol dizine yerleştirdiği dikdörtgen formdaki kitharasını çalar şekilde betimlenmiştir. Kompozisyon elemanlarını mozaiğin tersinden okumak durumundayız, bu nedenle hayvanların tek tek tanımlanması şimdilik mümkün olmamıştır. Panonun Orfeus madalyonundan arta kalan dört köşesine yerleştirilmiş kadın başları dört mevsimi temsil etmektedir.

2 Parçalar hâlinde olan eseri düzenlemekle müze yetkilileri çalışmamıza son derece yardımcı olmuşlardır.

3 A. N. Rollas, "Konuralp-Üskübü Kılavuzu", *Türkiye Turinge ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 288. 1966: 5-10.

4 17.07.1998 tarihli yayınlanmamış Düzce-Konuralp Müze Kazı Raporu.

Düzce (Konuralp) Orfeus mozaiği bugüne değin bilinen ve gün ışığına çıkarılmış Orfeus betimli zemin mozaikleri külliyatı içinde en yeni buluntu olmasıyla büyük öneme sahiptir[5]. Böylelikle, Orfeus betimli mozaikler külliyatında Konuralp Orfeus Mozaiği antik dönemden bilinen 86. Orfeus mozaiğidir.

B odası yer alan figürlü panoda ince uzun iki adet dikdörtgen bantta yan yana dizilmiş figürlerin birbirini takip eden öyküleri anlatılmaktadır. Kazı raporlarından anladığımız kadarıyla birinci bantta Achilleus ve annesi Thetis diğer tanrı ve tanrıçalarla birlikte betimlenmişken, altındaki ikinci panoda bir yaban domuzu avı sahnesi betimlenmiştir. Mozaik plakaların tersinden anlaşıldığı kadarıyla bu iki ince uzun panodaki figürlerin yönü ters bakışık olarak yerleştirilmiştir. Böylelikle, her biri yalnızca odanın bir uzun kenarından ancak doğrudan izlenebilir durumdadır.

Gerek A odasındaki Orfeus mozaiği panosunun sanatsal özellikleri gerekse de B odasındaki figürlü mozaiklerin sanatsal yetkinlikleri mozaiklerin özellikle ve öncelikle korunmaya ve sergilenmeye değer olduklarını göstermektedir. Ayrıca mozaiklerde kullanılan zengin renk tayfı ve figürlerin nakşedilmesinde kullanılan 0.5 mm.den dahi küçük tesserae boyutu Düzce (Konuralp) mozaiklerinin ne kadar korunmaya değer olduklarının göstergesidir.

Kocaeli Müzesi Çalışması

Müzeye kaldırılmış hangarda ve depoda ayrı ayrı duran iki mozaik parçasından hangarda-açıkta olanı müze müdüresi ile birlikte görülmüş; fotoğraflama ve ölçüm çalışması, sorumlu uzman arkeoloğun uygun zamanı ayarlanamadığından bir sonraki sezona kalmıştır.

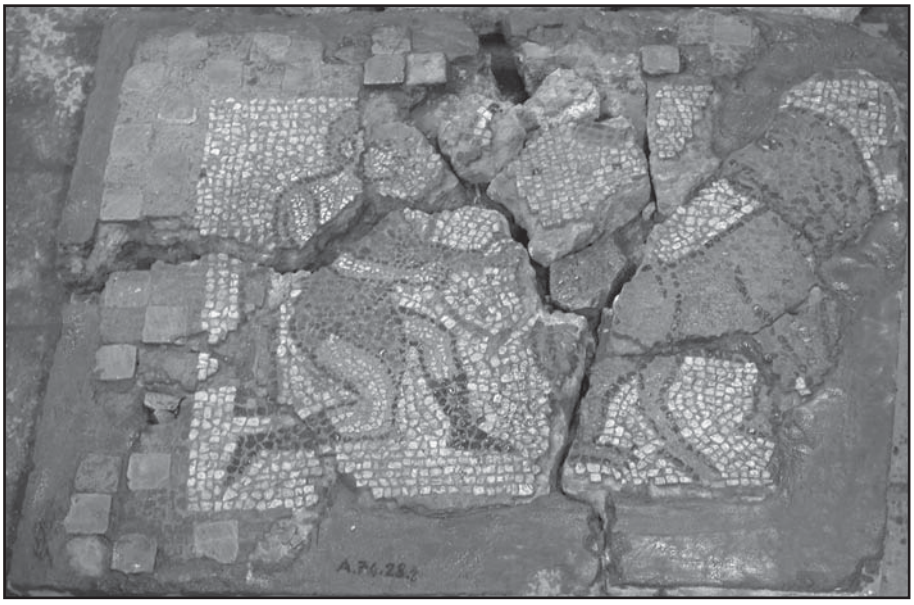
Sinop Müzesi Çalışması

2006 yılında yapılan çalışmada müzenin gerek dış mekânlarında gerekse iç sergi salonlarında çok sayıda mozaiğin panolar ve kesilmiş plakalar hâlinde sergilendiği tespit edilmiştir. 2007 yılı temmuz ayında müzenin bahçesinde sol kanatta panolar hâlinde sergilenen mozaiklerin ön çalışması ile fotoğraflama ve ölçüm işlemleri gerçekleştirilmiştir.

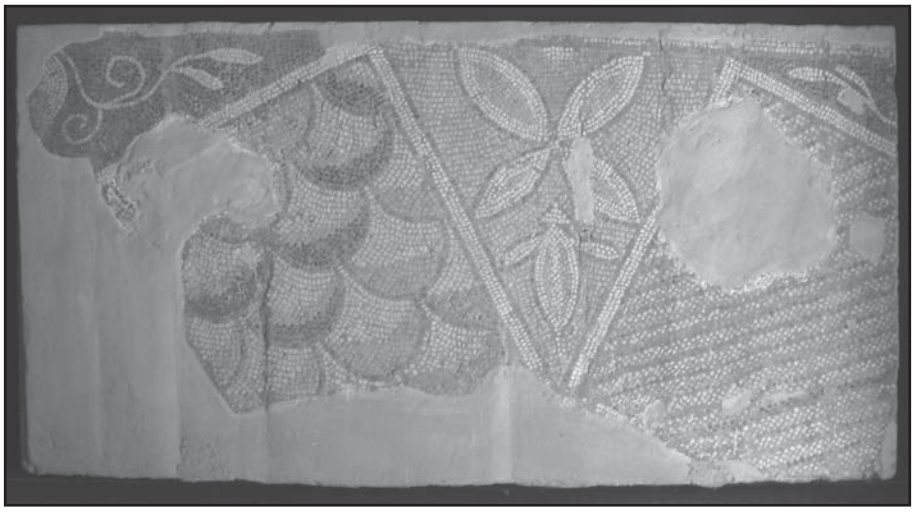
Müze içinde ana sergi salonunda bulunan figürlü tek pano incelenmiştir. Söz konusu mozaik eser Kefevi Mahallesi kazısında ortaya çıkarılan yapının iki ünitesinin zeminini süsleyen mozaiklerin bir parçasıdır. Mozaikler parçalara ayrılarak plakalar hâlinde müze bahçesine taşınmıştır. Tek figürlü olan söz konusu parça ise koruma ve temizleme çalışmalarından sonra iç mekânda sergilenmeye başlanmıştır. Bu figürlü mozaik diğer kaldırılmış parçalarla beraber bir bütünlük içinde çalışmak üzere incelemeye alınmıştır.

"Bitinya–Paflagonya Mozaik Külliyatı" çalışmalarında mozaikler hakkında bilgi ve belge derlenmesi bölgelerin diğer müzelerinde ve alanda da devam edecektir.

5 F. Tülek, *Orpheus, The Magician/ Efsuncu Orfeus 1998*. İstanbul.

Resim 1: Amasya

Resim 2: Bursa Müzesi

Resim 3: Konuralp Müzesi

Resim 4: Sinop-Tryphe